

**OLIY VA O'RTA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI
QO'QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**ZAMONAVIY FAN VA TA'LIM-TARBIYA:
MUAMMO VA YECHIMLAR**

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
ANJUMAN MATERIALLARI
TO'PLAMI**

2022-yil

Xidoyat, Maysara va Mullado'st diologlari orqali dramaning asosiy mazmunini bilib olishimiz mumkin. XIX oxiri XX asrning boshlarida Turkiston xalqi chor Rossiyasi zulmi ostida edi. Bu albatta xalqning hayotiga o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. Insonlarning yashash tarzi, yoshlarning bilim egallashi, savodli bo'lishiga o'sha davr voqeliklari o'z hukmini o'tkazgan. Yuqoridagi dramalarda ijtimoiy davr voqeliklari ham aks etilganligini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Hamza dramalarining poetik xususiyatlari o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Dramalardagi obrazlar, xarakterlar, diologik va monologik nutq asarning mohiyatini ochishda muhim vazifani bajargan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Boboyev.T. "Adabiyotshunoslik asoslari". Toshkent. 2002.
2. Hamza Hakimzoda Niyoziy "Maysaraning ishi". "Tanlangan asarlar", T.1960.
3. Hamza Hakimzoda Niyoziy "Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari". "Tanlangan asarlar", T.1960.
4. Solijonov. Y. "Dialog va uning badiy asardagi o'rni". T. O'zbek tili va adabiyoti. 2002.
5. Umarov.H. "Adabiyotshunoslik nazariyasi". T. Abdulla Qodiriy. 2004.

ALISHER NAVOIYNING "LISON UT-TAYR" DOSTONIDAGI DIDAKTIK RUHDAGI HIKOYATLAR VA ULARNING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O'RNI

U.Jumanazarova-Chirchiq DPU, talaba

Annotatsiya: Maqolada Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" dostoni va undagi didaktik ruhdagi hikoyatlar va axloqiy mazmundagi fikrlar tahlili bayon etilgan. Keltirilgan hikoyatlardagi asosiy g'oyalar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: "Lison ut-tayr" dostoni, hikoyat, didaktik g'oya, tasavvufiy adabiyot, komil inson, nafs, harom, halol, irfoniy doston, majoziy obraz.

Аннотация: В статье представлен анализ эпоса Алишера Навои «Лизон ут-Таир» и его поучительных сюжетов и нравственных размышлений. Основные идеи в цитируемых историях.

Ключевые слова: эпос «Лизон ут-Таир», повествование, дидактическая идея, мистическая литература, совершенный человек, похоть, нечистый, честный, мистический эпос, образный образ.

Annotation: The article describes the analysis of Alisher Navoi's epic "Lison ut-Tair" and its didactic stories and moral thoughts. Main ideas in the cited stories

Key words: "Lison ut-Tair" epic, narrative, didactic idea, mystical literature, perfect man, lust, unclean, honest, mystical epic, figurative image.

Alisher Navoiy ijodiy merosini o'rganish o'zi yashagan davrda boshlangan bo'lsa ham, hali hamon bu sohadagi qiziqishlar to'xtagani yo'q. Chunki she'riyatning ulkan sarhadlarini zabt etgan shoir ijodi hamon ijodkorlar uchun sirli bir olam va ilhom manbai bo'lib kelmoqda.

"Lison ut-tayr" Alisher Navoiyning umrining so'nggi yillarida, 1499-yilda yozilgan yirik irfoniy doston bo'lib, hajman 193 bob, 3666 baytdan iborat.

“Lison ut-tayr” murakkab irfoniyl doston bo‘lib, unda Navoiy majoziy obrazlar va ularning ramzli sarguzashtlari orqali borliq va ilohiyot haqidagi o‘z qarashlarini bayon etadi va shu bilan birgalikda dostonda real hayot lavhalari, kishilarning xatti-harakati, fe‘l-atvoridagi ijobiy va salbiy xususiyatlar ham tasvirlangan.

Dostonning asosiy qismi bosh qoliplovchi qissa: jahondagi barcha qushlarning yig‘ilib, martaba va fazilatlariga ko‘ra joy talashish voqeasidan boshlanadi.

Dostonning syujeti majoziy bo‘lgani kabi, undagi timsollar ham majoziydir. Simurg‘ - Haqqa yetishish timsoli, Hudhud - murshid, piri komil ramzi, qushlar - tariqat yo‘liga kirishga otlangan soliklardir. Hudhud rahnamoligidagi qushlarning ulug‘ maqsadi Simurg‘ga yetish ekan, bu majoziy mazmun zamirida solikning Haq vasliga yetishish uchun chekkan azob-uqubatlarni anglash mumkin. Dostondagi asosiy g‘oyaning ochib berilishida ulardan o‘rin olgan turli hajmdagi hikoyatlar asosiy o‘rin tutadi. Dostonda 65 ta hikoyat keltirilgan bo‘lib, ularning 51 tasi Navoiyning ijodi bilan bog‘liq, qolgani esa Attor dostonidan olingan hikoyatlardir. Hikoyatlarning jami bayt miqdori (1800 baytga yaqin) doston umumiy hajmining teng yarmini tashkil qiladi.

Quyida ushbu dostonning ayrim hikoyatlarini tahlil qilib o‘tamiz:

Basra shahrida bir ochko‘z kishi bor edi. U nodonlik bilan oltin-kumush yig‘ishga mukkasidan ketgan edi. Hotam Toy sahovat va karam ko‘rsatishda qancha nom qozongan bo‘lsa, u dinor va dirham yig‘ishda undan mashhurroq edi. Ushbu xasis va pastkash kishi ko‘p mashaqqat chekib bitta-bittalab kumush yig‘ar edi. U katta bir xazina to‘plagach, ularni yer tagiga ko‘mdi. Bu tuban- tabiat yana shunga teng keladigan boylikni to‘niga gir aylantirib tikib olgan edi. Yashirgan behisob oltinlari o‘sha shum hirsli kishining ko‘ziga hatto kunduz kunlari ham osmonda yaraqlagan yulduzlar kabi ko‘rinar edi. U o‘zicha, tanimga quvvatgina emas, balki jonimga sihat m ana shu oltinlarim tufayli, deb o‘ylardi.

Ittifoqo, bir kuni u savdo-sotiq qilish uchun daryo sohiliga keldi. U yerda savdo qilgan molidan tushgan harom pullarga taom olib yedi. Shundan so‘ng, qolini yuvmoqchi bo‘lib daryo labiga engashdi. Ammo to‘niga tikkan oltinlari og‘irlik qilib, uni suvga tortib ketdi. Xasis kishi ana shu yomon fe‘li tufayli daryoga cho‘ka boshladi. U suvdan chiqmoqchi bo‘lib, iztirob bilan chunon talpinar, biron kelib qutqarar, degan umidda baqirib-chaqirar edi. Ammo odamlar yordamga yetib kelgunga qadar u daryo tubiga cho‘kib bo‘ldi. Chunki uning oltindan bo‘lgan langari behad og‘ir ediki, shu sababli u suv tubida sadaf ichidagi gavhardek qolib ketdi.

Uning joniga ofat yetkazgan narsa, albatta, o‘zi yiqqan siymu zar edi. Shuningdek, uning yashirib qo‘ygan xazinasi ham talon-toraj bo‘ldi. Oltin-kumush yig‘ish oqibatda ana shunday mudhish voqea bilan tugadi. Sen bunday jirkanch ishlardan qo‘lingni tort! Ularga zinhor mayl ko‘rsatma, chunki bu fano dengizi - dunyo doimo dahshatli to‘lqin urib turadi.

Hikoyatdan anglashiladiki, nafsiga berilib dunyo moliga muhabbat qo‘yish hech qachon yaxshilik ila yakun topmaydi.

Xalqimizda “Mening nafsım balodir, yongan o‘tga soladir” degan maqol bejiz aytilmagan. Haqiqatan, kishi nafsini tarbiya qilmas ekan, oqibati ayanchli bo‘ladi.

Inson tirik ekan, nafs bilan doimiy kurash olib borishi lozim va bu kurashda mag'lub bo'lmasligi shart.

Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) o'z nafsini tergap turgan kishini aqlli, hushyor inson deb ataganlar:

“Aqlli-hushyor kishi-o'z nafsini tergagan va o'limdan keying hojat uchun amal qilgan insondir. Ojiz odam-nafsini havosiga ergashtirgan va Allohdan (ko'p narsalarni) umid qilgan kishidir” (Imom Termiziy rivoyatlari).

Qur'oni Karimda nafsini poklagan inson najotga erishishi o'n bir o'rinda qasam bilan zikr qilingan. Ya'ni:

“haqiqatan, uni (nafsni) poklagan kishi najot topur” (Shamr surasi, 9-oyat)

Hazrat Navoiyning umuminsoniy mazmunga ega insonparvarlik qarashlari islom falsafasidan oziqlangan bo'lib, o'z asarlarida ushbu masalad diniy va dunyoviy jihatlari, zohiriy va botiniy tomonlarini har tomonlama ochib beradi.

Bizga ma'lumki, Alisher Navoiy buyuk tassavvufiy ijodkor va uning asarlarining asosiy g'oyasi komil insonni tarbiyalashdir. Tasavvufiy adabiyotda nafsini yenggan, dunyo moliga muhabbat qo'ymagan, faqat Allohga chin muhabbatli inson komil inson sifatida keltiriladi. Tasavvuf inson tabiatidagi salbiy kuchlarni umumiy nom bilan “nafs” yoki “nafs ammora” deb ataydi va unga qarshi urush e'lon qiladi. Mol-dunyo to'plash, nafs ehtiyojiga qarab yurish qattiq qoralanadi. Nafs domiga tushgan kishi hech narsadan tap tortmaydi, haromdan hazar etmay, boshqalar hisobiga bo'lsa ham yaxshi yashashni o'ylaydi.

Komil inson- barcha dunyoviy va diniy bilimlarni egallagan, ruhi Allohga tutash, surati saranjom, qalbi ezgu tuyg'ularga limmo-lim pokiza zot, Navoiy tili bilan aytganda:

Foniyvasheki, ham so'zidur pok, ham o'zi,

Hush davlat ul kishigaki, tushgay aning ko'zi.

Alisher Navoiy yuqoridagi hikoyat orqali ushbu fikrlarni o'ta chiroyli tarzda ifoda etgan. Bundan xulosa qilib ayta olamizki, Navoiy merosini o'qib-o'rganish bundan ancha yillar oldin ham alohida ahamiyatga ega edi. Bugun endi butun bir millatning ehtiyojiga aylanib borayotir. Negaki kelajak-avlodni komil inson qilib tarbiya etmoqchi ekanmiz, Navoiy ijodini o'qib-o'rganishsiz bu ish ancha mushkul kechadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alisher Navoiy "Lison ut-tayr"
2. Sh.Sirojiddinov, D.Yusupova, O.Davlatov. Navoiyshunoslik.(1-kitob). T.: "Tamaddun" 2019
3. N.Xoliqova, X.Umaraliyev//KOMIL INSON: g'oya, talqin va tadrij// monografiya-T.: "Fan ziyosi", 2022, 120-bet.

INTERNET SAYTLAR:

1. www.ziyouz.com
2. arxiv.uz

58	B.R.Qurbonova, E.Achilova, ChDPU	“So‘z latofati” haqida so‘z	190
59	M.A.Turayeva, T.Sabitova, Chirchiq DPU	Navoiy va jomiy munosabatlari	192
60	X.J.Jalolova, G.A.Tojiboyeva, Chirchiq DPU	“Qo‘rqma” tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima	195
61	N.T.Zoyirova, A.R.Davlatova, Chirchiq DPU	Alisher navoiy lirikasining o‘ziga xosligi	198
62	N.N.Rahimova, Z.I.Usmanova, Chirchiq DPU	Shevalarda interferensiya hodisasi (toshkent viloyati o‘rta chirchiq tumani “yangiobod” mahallasi misolida)	200
63	M.A.Axatov, Chirchiq DPU	Adabiyot darslarida shayx sa’diy sheroziy asarlarning didaktik xususiyatlarini o‘qitish usullari	202
64	T.M.Zarifov, O‘zMU	Kitoblarning online savdosini amalga oshiruvchi tizimlarning roli	205
65	S.J.Ravshanjonova, R.B.Rasulova, Chirchiq DPU	Maqtovgga loyiq va mag‘rur	208
66	I.X.Xoliqulova, Chirchiq DPU	Hamza dramalarining poetik xususiyatlari	210
67	U.Jumanazarova, Chirchiq DPU	Alisher navoiyning “lison ut-tayr” dostonidagi didaktik ruhdagi hikoyatlar va ularning adabiyotimizda tutgan o‘rni	211
68	F.A.Ergasheva, R.Rasulov, Chirchiq DPU	Jismoniy jarayon fe’llari. (abdulla qodiriy romanlari asosida)	214
69	А.Давлатова, Чирчик ПУ	Характеристика лирики абдуллы арипова	216
70	M.O.Abdullayeva, Chirchiq DPU	Ruhiy jarayon fe’llari haqida (abdulla qodiriy romanlari asosida)	219
71	Ш.И.Ботирова, М.М.Йўлчиева, Чирчикского ГПУ	Отражение великих ценностей в сознании и мышлении автора	222
72	Л.Хасанханова, А.В.Екабсонс, Чирчикский ГПУ	Mahmudhoja behbudi as a multicultural person and a phenomenon of the epoch abstract	226
73	С.Х.Набиева, А.В.Екабсонс,	Образ матери в творчестве н. а.некрасова. («орина, мать солдатская»,	230